

БОЖКО Катерина Ігорівна

МАКІАВЕЛЛІЗМ І МАНІПУЛЯЦІЯ ЯК СПОРІДНЕНІ ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ФЕНОМЕНИ

Kateryna BOZHKO
**MACHIAVELLIANISM AND MANIPULATION
AS RELATED PSYCHOSOCIAL PHENOMENA**

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.01.147>

УДК: 159.922.27 : 316.6

Постановка суспільної проблеми. На початку повномасштабного вторгнення росії в Україну в 2022 році українське суспільство згуртувалось в одну сильну та непереможну націю. Згодом ця згуртованість потроху почала зменшуватись, спільнота розпорошувати свою увагу на інші внутрішні проблеми в країні, такі як незрозумілі рішення парламенту, жахлива корумпованість на всіх рівнях державної влади, економічні та гуманітарні проблеми, соціальна незахищеність населення та ін. Втім, активного протесту з боку громадян для здолання проблем, які насправді погіршуються з кожним днем, немає. Задаючись цим питанням, досліджуючи психологічні особливості методів та форм маніпуляції через засоби масової інформації, з упевненістю можна стверджувати, що «пасивна позиція» громадянського суспільства, зумовлена копіткою, цілеспрямовано деструктивною роботою зацікавлених осіб з боку вищого керівництва держави. Та й новітня історія показує, що характерною рисою менталітету українців завжди була активна позиція і персональна участь у державотворчих процесах, його високий психокультурний потенціал [8].

Тож відносно інертна громадянська позиція українців сьогодні, безсумнівно, – це наслідок вживання державною владою маніпулятивних соціальних та психологічних технік, які націлені навіяти суспільству штучні ідеали гуманності, пасивності та беззаперечної вірності, у результаті чого це сприяє катастрофічності нашого повсякдення. Водночас внутрішні

проблеми в державі набули небачених масштабів, чому, як не парадоксально, спричиняє свавілля, корупційні скандали та безлад у владі. Кожному зрозуміло, що суспільно-політичний хаос становить ідеальну умову для втілення політичних та фінансових махінацій, монополізації державної влади, які, з огляду на все зазначене, переходять під керування зверхників, котрі не зацікавлені у розбудові сильної держави з добре розвинутим народо-владдям.

Інформаційні та політичні маніпуляції, політичний прагматизм часто ототожнюють з макіавеллізмом. У літературі можна часто зустріти уподібнення понять маніпулятивного впливу з «макіавеллізмом». Це пояснюється тим, що маніпулювання інформацією вважається одним зі специфічних методів соціальної взаємодії та управління. Його мета – застосування неявного примусу, тобто приховування справжнього наміру, досягнення маніпулятором власних цілей. Макіавеллізм у сучасному розумінні характеризується не тільки агресивною та аморальною поведінкою, а й легкістю маніпулювання задля зміни поведінки людей, причому без урахування їх власних інтересів та ціннісних орієнтацій.

Обставини, які виникли внаслідок воєнного періоду життя українського соціуму, посилили вразливість різних верств населення до прихованого психологічного впливу. Втім, надзвичайно велике різноманіття джерел інформації, до яких є безперешкодний доступ, поглиблене дослідження цих соціально-психологічних фе-

номенів і їх впливу на суспільство дає змогу розробити дієві засоби та способи ефективної протидії.

Незважаючи на наявність значної кількості розвідок, що розкривають психологічні особливості макіавеллізму та маніпуляції як ковітальних феноменів, ці питання залишаються не розкритими повною мірою і потребують висвітлення найважливіших кроків у формуванні системи способів, технік і прийомів протидії негативному психосоціальному впливу цих явищ в українському суспільстві під час воєнного стану.

Мета дослідження: висвітлення маніпуляції та макіавеллізму як психосоціальних, зовнішньо споріднених за феноменальним оприявленням й одночасно внутрішньо відмінних за психоінтенційним узмістовленням, явищ, а його **основне завдання** – конкретизувати теоретико-аналітичні напрацювання у вигляді соціально-психологічного проекту «*Інформаційний імунітет українців*», який містить дієву програму подолання негативних наслідків маніпуляції та макіавеллізму в сучасних драматичних реаліях України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Вивчення процесу появи та розвитку макіавеллізму і маніпуляції як явищ психосоціального впливу допоможе зрозуміти основні причини їх зародження і в нашому суспільстві. Поняття *генези* часто використовують у контексті становлення ідеї чи процесу, що допомагає зрозуміти, як і чому виникають такі споріднені феномени, у чому їх відмінність й утаємничення. Історично це вказує на еволюцію названих явищ, що спонукає з'ясувати, коли та за яких обставин вони зародились, як впливали на процеси у різних суспільствах, які наслідки їх супроводжували. Виникнення і шляхи розвитку вказаних феноменів у світових структурах становлення держав, їх політичного та культурного життя повною мірою спричинили їх вплив у різні періоди на життя і діяльність громадян, що дало змогу виокремити найдієвіші засоби і способи належної протидії їх прояву.

Опрацювавши тлумачні словники з української мови та дослідивши етимологію понять *маніпуляції*, *маніпулятора* та *макіавеллізму*, здійснимо короткий порівняльно-історичний аналіз іншомовного походження цих слів. Тож,

термін «*маніпуляція*» походить від французької мови *manipulatio*, та від латинської *manipulus*, що перекладається як «жменя» і являє собою складний прийом у ручній роботі (показ фокусів / махінацій), що вимагає великої точності, або спосіб дії, який сприяє досягненню конкретної мети, внаслідок чого відбувається викривлення суспільної реальності чи думки в цілому. *Маніпулятор* (від французької – *manipulateur*) – людина, котра здійснює маніпуляції, може бути цирковим фокусником, що вправно маніпулює різними предметами, а також фокусником, жонглером чи шахраєм. Етимологія слова *макіавеллізм* (походить від італійської – *machiavellismo*) від історичної постаті N. Machiavelli, себто від прізвища політичного діяча Флорентійської республіки (1468 – 1527), котрий проводив політику, яка не гребувала жодними засобами боротьби – чи то обман, зрадництво, підступність або віроломство [4, с. 638, 644].

Перші згадки про макіавеллізм як про політику, що використовує весь арсенал засобів боротьби для досягнення своєї мети, беруть свій початок в італійському політичному трактаті Ніколло Макіавеллі «Державець» у кінці XVI століття. Вперше поняття «макіавеллізм» було подано у 1626 році в Оксфордському словнику англійської мови. Макіавеллізм у психології вважається однією з трьох складових «темної тріади» особистості, у якій поєднуються нарцисизм, макіавеллізм і психопатія. У дослідженнях стверджується, що люди з високим рівнем цинізму виявляють схильність до маніпулювання та використання інших для досягнення своїх цілей, причому без урахування основних етичних і моральних вимог, що має як безпосередній, так і опосередкований вплив на різні аспекти життя суспільства. Той, хто любить владу, завжди маніпулює вдумливо, зосереджено, задля власної вигоди. До того ж він ніколи не буде особисто відчувати провини за методи, які використовує у своїх маніпуляціях, при цьому схвалюючи їх. Для нього маніпуляція – нормальний ефективний метод взаємодії з іншими [2, с. 179; 10, с. 88; 11].

Американський письменник Сінді Шелдон зазначав про те, що макіавеллізм – це *психологічна хвороба*, заснована на єдності взаємопов'язаних мотиваційних, когнітивних і поведінкових характеристик. Це аномальне явище також вважається стійкою характеристикою особистості, яка розкриває взаємовідношення

у системі «людина – людина» та соціальною дійсністю. Особа комбінаторного спрямування твердо вірить, що у стосунках з навколишніми можна і потрібно маніпулювати опонентом, а тому треба володіти чіткими навичками маніпулювання. Ці ознаки є невід’ємними складовими психологічних особливостей явища макіавеллізму [10, с.88].

У процвітаючих країнах, де прослідковується високий рівень людського розвитку, всі захищають демократичні свободи та справедливість, а вирішальним моментом є верховенство права кожного громадянина. Очевидно, що досліджувані тут явища як ознаки особистості вибудовують стосунки з довкіллям як не з істинними суб’єктами, а скоріш як з об’єктами, що перешкоджає утвердженню найкращих суспільно ціннісних канонів. Однозначно доведено, що переважання маніпулятивного впливу у спілкуванні між суб’єктами вносить розлад у порозуміння, знищує емпатійність і маскує інтолерантність.

Відразу, як тільки було опубліковано у XVI столітті політичний трактат «Державець», макіавеллізм з Італії, мов чума, почав розповсюджуватися до північної Європи і спершу інфікував Францію. Свідченням утвердження макіавеллізму є подія, яка сталася вночі 24 серпня 1572 року і яка отримала назву «Варфоломіївська ніч». З огляду на історичні факти, Катерина Медічі виступала ініціатором різанини, котра почалась з убивства адмірала Гаспара де Коліньї, і згодом розповзлась по всьому Парижу та околицях, що тривала декілька місяців. Точної кількості вбитих за той час невідомо, її оцінюють від 5 до 30 тисяч осіб. Це була трагедія, яка до сьогодні вважається однією з найкривавіших в історії релігійних війн. Зі свого боку, вирішальну роль поширення концепції макіавеллізму на теренах Європейських країн була праця 1576 року «Роздуми про шляхи доброго правління проти Макіавеллі», Інокентія Жентілле, який був гугенотом, тоді як сама праця була надрукована у десяти виданнях та перекладена трьома мовами (*див. ел. носії інформації*).

Отож такий соціально-психологічний феномен, як маніпуляція, розвивався упродовж багатьох тисячоліть і полягає в умисному впливі на поведінку, думки, емоції інших людей з метою досягнення своїх особистих намірів і цілей [12]. Вочевидь маніпуляція має як позитивний, так і негативний вплив на відносини у системі «людина – людина». Її

слухно розглядати як спосіб позитивного впливу на інших, якщо вона використовується з дотриманням етичних норм. Тому все зводиться до наміру носія маніпуляції та результатів, які вона створює. До прикладу, у відносинах «батьки – діти» допускається використання м’якої маніпуляції, щоб спонукати до конструктивних змін та спрямувати взаємодію із нащадками у позитивне русло. Важливо пам’ятати про потенційно етичні наслідки та переконання, а саме про те, що маніпуляція не використовується для контролю або обману заради особистого зиску. У стосунках потрібно вибудовувати чесні та прозорі відносини за актуалізації будь-якої форми спілкування чи впливу.

Маніпулятори, як зазначав Еверетт Шостром – американський психолог та психотерапевт, – не тільки невпинно розвиваються, поліпшуючи свої навички, оволодіваючи секретами людської натури, а й вдосконалюють свій контроль над оточуючими. Говорячи про маніпулятора як фокусника, майстра свого діла, швидкість та спритність рухів – ось його хист, адже він у житті гравець, котрий завжди приховує свою «порожню карту». Однією з особливостей маніпуляторів є відсутність освіти, тому його поверховість і штучність приховані за маскою, він завжди хоче бути на висоті, приголомшити, спіймати на гачок присутніх з однією метою – для того, щоб керувати ними. Його життя не вчить, він лише колекціонує розумні слова, вислови, щоб замилувати очі (цит із [10, с. 89-90]).

Напевно, всі ми якоюсь мірою маніпулятори, – зауважував науковець. Проте відомо, що не потрібно викорінювати маніпулятивну поведінку, а навпаки, треба удосконалювати її актуалізаційну силу, тобто потугу більш творчого застосування в людських взаємостосунках. Однозначно в кожному з нас існує не один, а кілька видів маніпулянтів, тож відповідно до обставин у житті один з них починає керувати нами. Серед усіх видів маніпулянтів є панівний тип – внутрішнього фокусника. На підставі цього Е. Шостром запропонував типологію особистостей-маніпулянтів.

Макіавеллізм та маніпуляція – це споріднені феномени, які знаходять відображення у психосоціальному впливі на людей. Вони обидва походять із властивостей людської психології та соціальних взаємодій, можуть бути результатом бажання контролювати ситуацію, або ж отримати вигоду від інших. Окрім цього, як і в інших аспектах життя, психосоціальний вплив може бути використа-

ний для різних цілей – як конструктивних, так і деструктивних. Відмінність між маніпуляцією та макіавеллізмом полягає в тому, що маніпуляція – це спосіб впливу на інших людей, включаючи психологічні та емоційні техніки, щоб отримати бажаний результат, тоді як макіавеллізм – це система тактик маніпулювання і стратегій, спрямованих на отримання влади та досягнення запланованої мети. Відтак макіавеллізм може бути різновидом маніпуляції, але не всі форми маніпуляції є макіавеллістськими [2, с. 181; 3].

Отже, висновуємо, що макіавеллізм та маніпуляція є стратегіями, що часто використовуються для здобутку певних корисливих цілей за допомогою хитрощів, обману та контролю над іншими людьми. Вони можуть бути шкідливими й негативно впливати на стосунки між людьми, оскільки вживаються для власного збагачення та досягнення не завжди благородної мети. Для того щоб уникнути потенційних маніпуляцій та їх наслідків, важливо бути свідомими й обачними у спілкуванні з навколишніми. Сподіваємося, що скрупульозний аналіз цих соціально-психологічних феноменів впливу дадуть змогу отримати знання і навички, які допоможуть краще зрозуміти психологічні особливості, методи, способи, техніки відстоювання своїх інтересів, а також бути підготовленими до різних сценаріїв поведінки при взаємодії з іншими людьми.

Жахливі реалії сучасного українського суспільства полягають в тому, що маніпуляція, брехня та пропаганда – це невід’ємні складові політичного і суто державного тиску на громадян, що ще більш характерно для тоталітарних держав, де брехня становить левову частку їх інформаційного простору, зачіпаючи не лише патологічних брехунів, але й правдолюбів. Саме людський страх, – пише М.О. Бердяєв, – породжує неправду, яка стає інструментом захисту [1, с. 20-21]. Цікаво те, що кожне слово, котре аргументоване та підкріплене об’єктивним судженням, уреальнює сьогодення – набуває суспільної значущості.

Те ж саме можна сказати і про концепцію Джозефа Овертона, запропоновану в середині 1990-х років і названу «Вікно Овертона». Мовиться про певний механізм або спосіб опису, який найчастіше використовують політологи та соціологи у своїй роботі. Штучно створюючи ніби вікно, через яке «дивиться» суспільство, так з допомогою маніпуляційної інформації ними досягається викривлення

певних подій, ідей, що впливає на погляди та думки громадян, хаотизуючи їх, тому те, що раніше вважалось неприпустимим, може стати нормою, і навпаки. Інакше кажучи, ця концепція має колосальну вагомість для розбудови державної політики в цілому, оскільки окреслює, які саме проблеми висвітлюватимуться, а які ні.

Посилення цензури у ЗМІ, «кишенькові» журналісти, «свої» правоохоронні та державні органи влади – це і є практичне застосування механізму «Вікна Овертона», що окреслює чіткі кордони висвітлення дозволеної інформації та ідей, контроль соціальних та політичних питань, які будуть транслюватись в обмеженому «вікні» для суспільства.

Маніпулятивні схильності вважаються динамічним та універсальним станом людини, який охоплює її готовність як суб’єкта впливати на інших для досягнення власних цілей. Саме це спостерігаємо в українському сьогоденні. Оскільки схильність до маніпулювання властива кожній людині, то питання полягає лише в тому, чи є ця маніпуляція позитивною і чи вона не нашкодить іншим, або ж чи буде руйнівною для оточуючих. Важливі важелі впливу високої схильності до маніпуляції – це чинники зовнішнього і внутрішнього довкілля, серед яких доречно виокремити соціокультурні, технологічні, економічні, соціально-політичні, сімейні та особистісні. Споглядаючи зі сторони на ситуацію в Україні, не дивно, що наше суспільство у відносинах «людина – людина», «людина – ЗМІ» використовує маніпуляцію та макіавеллізм у повсякденному житті на кожному кроці, позаяк на це «надихає» політичний устрій держави.

Українські вчені по-різному трактують поняття маніпуляції, приміром Т. Стасюк під нею розуміє комплекс технік практичних діянь, що ототожнюється з конкретними цілями особи під час процесу обміну інформацією з навколишніми, які мають за мету досягти конкретних намірів за будь-яку ціну. З іншої сторони, науковець Н. Місяць обґрунтовує термін маніпуляції як вид психологічного та духовного впливу, який спрямований на особистість та форми її активності [7]. За В. Лойком, маніпуляція – це механізм кодування суспільних настроїв, міркувань та психологічної обстановки в цілому задля гарантування конкретного виду поведінки, яка підходить маніпулятору [6].

Окремо зазначимо, що ідеологія енергійного маніпулятора полягає у пануванні, тоді як у

маніпулятора пасивного типу – це слабкість та обмеженість, для суперника – це перемога за будь-яку ціну, байдужого – усамітнення і відгородження. Надважливо це розуміти, тому що маніпулятора, яким би кмітливим він не був, усякчас можливо визначити, лише коли вчасно розпізнати [9; 10, с. 93-94; 11].

Науковці також зауважують, що передумовою для формування стійкої тенденції до маніпулювання постають первинні та вторинні чинники соціалізації особи в суспільстві, що найперше дія інституту первинної соціалізації, як-от сімейне виховання, що має безпосередній зв'язок із зародженням схильності нащадка до маніпулювань. До того ж встановлено, що міра дитячих уподобань до маніпуляцій безпосереднього корелює із здібностями їхніх батьків-маніпулянтів, котрих можна охарактеризувати як емоційно холодних, себто як тих, хто завжди намагається приховати свої емоції, відмежуватись без відчуття провини за свої помилки і промашки, де вони – майстри обману та пліток. Але цікавий факт: діти таких батьків оволодівають набагато кращими вміннями до маніпулювання оточуючими та їм притаманні макіавеллістичні погляди на життя. Тож формування дитячих макіавеллістичних спроможностей залежить від учинків та поглядів їхніх наставників – макіавеллістів [5, с. 84-85].

Більше того, явний дитячий макіавеллізм безпосередньо пов'язаний із безуспішними спробами ототожнення себе з батьками (Christie, Geis, 1970; Kelman, 1958), що упроблемнює прийняття дитиною цінностей та загальносформованих культурних норм. Через зазначені труднощі самоідентифікації з батьками зростає вагомість соціального впливу на розвиток нащадка поза межами сімейного довкілля.

Еріх Фромм розглядав основний чинник маніпулятивної поведінки як «всемогутнє нарцисичне бажання експлуатувати інших». Тож є підстави зауважити, що задатки маніпулятивної поведінки особи формуються з дитинства у стосунках «батьки – діти». Нащадки зростають і вчаться маніпулювати поведінковими ситуаціями, адже їх ефективність у досягненні цілей, як вони знають із власного життєвого досвіду, доведена батьками. Школи, гуртки, однолітки, засоби масової інформації та оточуюче довкілля – це інститути соціалізації в суспільстві, що охоплюють найважливіші чинники впливу, котрі врешті-решт і формують у дітей схильність до макіавеллізму. Стаючи дорослими, вони застосовують мані-

пулятивні дії та прийоми, всіляко вкорінюючи їх у відносини зі своїми батьками, однолітками та іншими навколишніми.

Показово, що соціальні психологи Р. Крісті та Ф. Гейз дійшли висновку, що опанування особою високим рівнем макіавеллізму у спілкуванні з оточуючими корелює із бажанням домінувати та ілюструвати свою велич. Поряд з тим, такі особи живуть у страху перед незвіданим, їх переслідує неспокій і хвилювання. Як не парадоксально, люди, котрі тенденційно схильні до маніпулювання, здебільшого не задоволені перебігом свого життя. Вони переважно націлені на короткотермінові цілі, працюють задля досягнення вигоди «тут і тепер», натомість не вибудовуючи плани на майбутнє. Під час аналізу поведінкових характеристик таких суб'єктів дослідники з'ясували, що в них у пріоритеті перебувають лише матеріальні та корисливі вартості, що безперечно переважають над духовними, моральними та етичними цінностями. Здобуваючи гедоністичні та статусні блага, макіавеллістів цікавить лише матеріальна складова своїх «плідних» дій.

При вивченні основних гендерних відмінностей прояву макіавеллізму встановлено, що кількість чоловіків за цим параметром переважає чисельність жіночої частини населення (Е.Е. Массобу, С.Н. Jacklin, 1978; G. Nigro, I. Galli, 1985). Передовсім це безпосередньо стосується пори юності, а також ранньої та середньої зрілості. А ось схильність до макіавеллізму на етапі пізньої зрілості у чоловіків та жінок однакова. Цікаво й те, що рівень макіавеллізму у жінок та чоловіків пов'язаний із соціальною статтю, себто гендером: ті, хто більш схильні до маніпуляцій відзначаються маскуліністю (переважають риси, котрі характерні чоловічому гендерному образу), тоді як особи, яким притаманно низький рівень макіавеллізму поведінково утверджують фемінні характеристики [5, с. 86].

Важливо розуміти, що у жінок та чоловіків макіавелліські психоутворення мають специфічні ознаки на всіх етапах розвитку особистості. Скажімо, це може проявлятися у схильності до самоаналізу своїх особливостей у спілкуванні, що переважно спостерігається у жінок з високим рівнем макіавеллізму, такої схильності, і, як наслідок, у них наявна надмірні відкритість у комунікуванні з навколишніми та щирість інтимної інформації про себе, про свої почуття та емоції. Щоправда, вияв цих своїх особливостей треба розпізнавати як

чудову маніпуляцію для успішного досягнення своїх особистих цілей жінками, яким притаманний макіавелліський синдром. Говорячи про чоловіків, зауважимо, що, на їхню думку, неправдоподібне саморозкриття свого особистісного світу у спілкуванні з іншими найчастіше розглядається як слабкодухисть, що є певним стереотипом. Загалом оприявнення чоловіками своїх характерних рис не пов'язане з рівнем їхньої макіавелліської схильності.

Психологами однозначно доведено, що віковий фактор відіграє вирішальне значення у прояві макіавеллізму у жінок та чоловіків. Динамічною характеристикою є маніпуляційна здатність, яка змінюється залежно від віку особи, а макіавелліський потенціал, починаючи із підліткової стадії та до пізнього юнацтва, зростає, а з набуттям зрілості – знижується. Сенситивний період макіавелліських новоутворень припадає на юнацький вік і ранню дорослість (переважно 16-23 роки). Науковець Р. Крісті пояснював цей психологічний факт тим, що висока ознака макіавеллізму молоді характерна споживацьким ставленням до життя на відміну від старшого покоління, представникам якого важливіші загальнолюдські, здебільшого соціальні та духовні, цінності, аніж матеріальні. Інші дослідники розглядали проблеми юнацького макіавеллізму у форматі відсутності або недостатнього розвитку емпатії та екстернальної відповідальності, що означає перекладення зобов'язальності за свою діяльність винятково на зовнішні чинники. Високий макіавелліський потенціал осіб вікової категорії 18-25 років науковці пояснюють тим, що вони не здолали переломний момент соціальної ідентичності, котра зумовлена таким імперативом соціуму як «необхідно». Скоріш за все саме емоції пережиті під час цієї кризи молодими людьми і є визначним фактором у розвитку їх схильності до маніпулятивної поведінки з навколишніми [5, с. 86].

Загалом існує декілька груп психологічних чинників, які призводять до формування у людини вираженої схильності до маніпуляції у стосунках з іншими. Особистісні ознаки слушно віднести до першої групи, це тривожність, невпевненість у собі, низький рівень емпатійності. В комплексі зазначені властивості спричиняють низьку соціально-психологічну адаптованість особи, що, своєю чергою, підштовхуватиме її до застосування прийомів психологічного впливу, маніпуляційних актів задля досягнення своїх цілей. Чим частіше

здійснюється маніпуляційна поведінка до інших у системі «людина – людина», тим скоріше ці дії стануть фіксованими і в майбутньому, що призведе до формування такої сталої особистісної риси, як макіавелліського (лукавого) стилю поведінки і спілкування, що нехтує мораллю.

Наступна група психологічних чинників, які зумовлюють схильність особи до маніпуляції – це особливості ціннісно-мотиваційної сфери людини. Зокрема, невпевненість у собі, яка проявляється у високій потребі контролювати соціальне довкілля у поєднанні з негативним оцінковим ставленням до інших, котре й спричинює маніпулятивну поведінку. Маніпуляція – це своєрідний контроль, бажання наглядати за іншими людьми засобами впливу на їхню емоційну, когнітивну та поведінкову сфери, які реалізуються приховано і найчастіше не усвідомлюється тими, на кого вони спрямовані. Обрання особою маніпуляції як переважаної стратегії поведінки вказує про виражений персоніфікований макіавеллізм. Окрім того, знецінення людиною норм суспільної моралі при вираженій мотивації досягнення конкретних результатів сприятиме зародженню макіавеллістичних настановлень під девізом: «мета виправдовує засоби», й одночасно привласненню в неї макіавелліського відношення до інших осіб як до засобів досягнення власних егоцентричних цілей.

Високий рівень екстернальності як індивідуально-типологічна властивість особистості, зі свого боку, впливає на схильність особи до маніпуляції. Внаслідок застосування маніпулятивного впливу втілюється у життя її прагнення досягти своєї мети, при цьому відповідальність за наслідки рішень і за акти вчинення перекладається на оточуючих.

Отож зародженню та формуванню індивідуальної схильності до маніпуляції та макіавеллізму особи зумовлює не одна окрема умова, а взаємозалежна сукупність внутрішніх чинників та зовнішніх факторів, що тотально діють на неї упродовж життєвого шляху, що оприявнюються через мереживо її стосунків і взаємодій у сім'ї, довір'ї, найближчому соціумі.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження етимології понятійних полів макіавеллізму та маніпуляції дає змогу стверджувати про неможливість повною мірою пояснити їх зміст та передумови виникнення

без звернення до історично підтверджених фактів. Зовнішня (феноменально уявлена) спорідненість явищ маніпуляції та макіавеллізму сутнісно полягає у прямому психосоціальному впливі на особу та суспільство в цілому. Також вони часто постають особистісними рисами – властивостями людини і характеристиками суспільних взаємостосунків, при цьому виявляються у вигляді контролю над кимось або чимось і спрямовані на досягнення поставлених маніпулятором чи макіавеллістом цілей. Їх внутрішня (психозмістовна) відмінність убачається в тому, що маніпуляція становить спосіб впливу на тих, хто оточує особу маніпулянта, за допомогою психологічних та емоційних умінь, а макіавеллізм – комплекс стратегій, хитростей і дій з використанням маніпуляційних методів впливу, безпосередньо спрямованих на одержання влади, домінування над іншими та досягнення власної, здебільшого персонально корисливої, мети.

2. Системний аналіз історичних витоків макіавеллізму та маніпуляції як складних психосоціальних феноменів, виявлення основних причин формування такої поведінки у громадян показали, що ці феномени феноменологічно присутні задовго до сучасного державотворення, невпинно вдосконалюються та активно застосовуються у суспільному повсякденні й сьогодні. До прикладу, макіавеллізм все частіше розглядався як суспільна недуга, психічна аномалія, або ж як певна цілісність взаємопов'язаних мотиваційних, когнітивних і поведінкових характеристик темної сторони внутрішнього світу людини. Натомість маніпуляція не в усіх випадках має негативний зміст у відносинах «людина – людина», хоча ці феномени зовні споріднені, але внутрішньо, головню за психоінтенційним наповненням, різні. Обидва ці явища походять із властивостей людської психіки та особливостей соціальних взаємодій, становлять результат нестримного мораллю бажання особи контролювати ситуацію або/та отримати вигоду від інших.

3. У різноманітних аспектах життя психосоціальний вплив використовується для багатьох цілей – як конструктивних, так і деструктивних. Відмінність між маніпуляцією та макіавеллізмом полягає в тому, що перша становить окремий спосіб впливу на інших людей, включаючи психологічні та емоційні дії, для того щоб отримати бажаний результат, тоді як макіавеллізм являє собою систему тактик маніпулювання і стратегій, спрямованих на

отримання влади та досягнення запланованої мети за будь-яку ціну. Тому макіавеллізм може бути різновидом маніпуляції, хоча не всі форми маніпуляції є макіавелліськими.

4. Основними причинами формування маніпулятивної поведінки особи з проявами макіавелліського потенціалу є первинні та вторинні чинники соціалізації, що спричинені політичними, економічними та соціокультурними факторами впливу. Утім, фундаментом зародження таких форм поведінки є сім'я, котра всіляко вкорінює маніпулятивні способи і прийоми у стосунках з навколишніми. До факторів, які відіграють вирішальну роль у виробленні маніпулятивної поведінки дітей та юні і які зумовлюють відповідні гендерні особливості, належать як внутрішні (психодуховні), так і довкілленеві (соціокультурні). Очевидно одне: формування у юнаків і дівчат маніпулятивної чи макіавеллістичної поведінки впливає не одна якась умова, а комплекс внутрішніх чинників і зовнішніх факторів, що не вповні залежить від самої особи.

5. Повна психологічна картина маніпуляції та макіавеллізму охоплює гендерні та вікові відмінності у розитковому функціонуванні цих явищ в онтогенезі особистості. Ті, хто більш схильні до маніпуляцій відзначаються маскуліністю, тобто в них переважають риси, котрі характерні чоловічому психотипу, а особи, яким притаманно низький рівень макіавелліської схильності у поведінці, виявляють фемінні властивості. Отож маніпуляція – це психодинамічна характеристика, яка змінюється залежно від віку особи, тоді як макіавелліський потенціал, починаючи з підліткової стадії та до пізнього юнацтва, – розитково зростає у власній спроможності, а пізніше – уповільнюється у темпах становлення.

ДОДАТОК

Соціально-психологічний проєкт «ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІМУНІТЕТ УКРАЇНЦІВ» як програма подолання негативних наслідків маніпуляції та макіавеллізму

Вступ. Найоптимальнішою системою профілактики маніпуляцій та макіавеллізму є формування у кожного громадянина добре розвинутого критичного мислення, що полягає в усвідомленні, аналізі, самоаналізі, цілеспрямованості та майстерності обстоювати свій погляд, роблячи це з дотриманням моральних норм та загальноприйнятих цінностей, етнонаціональних настановлень і канонів, а також уміння суб'єктів громадянськості якнайліпше реагувати на критику та сміливо говорити «ні»

як собі, так і навколишнім, якщо цього потребує конкретна соціальна ситуація.

Пропонований соціально-психологічний проєкт спрямований на впровадження новітніх підходів «дебанкінгу» та «пребанкінгу», що працює як запобіжник і не допустить зараженню інформаційними вірусами, вибудовує стійку резистентність до фейків, пропаганди і маніпулятивних новин. Авторський задум полягає у настановленні щодо швидкого реагування на актуально поширену неправдиву інформацію і віднаходженні адекватних способів запобігання її негативному впливу на психічне здоров'я українського населення, що сукупно створить масовий психоінформаційний імунітет як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні.

Лише озброєння відповідними знаннями, системне розвінчення фейків й підготовка громадян до онлайн-маніпуляцій, що ширяться у ЗМІ, істотно нівелює їх руйнівну дію на психічне здоров'я українців, перш ніж вони натраплять на шкідливий контент. Запровадження на регіональному рівні ефективного інструментарію, такого як новостворений проєкт, вагомо підвищить рівень опірності громадян до маніпуляцій та макіавеллізму в суспільстві, особливо під час воєнного стану, де ворог кожного дня пропагує плюралізм всеможливих інформаційних вірусів.

Розробка соціально-психологічного проєкту здійснювалася на базі YouTube каналу із залученням кваліфікованих фахівців як важливий психосоціальний механізм подолання негативних наслідків маніпуляцій і макіавеллізму. Водночас використовувалися новітні та системні підходи «дебанкінгу» і «пребанкінгу», психологічні техніки і прийоми, що спрямовані на протидію проявам негативного психологічного впливу. *Першочергово завданням проєкту* є створення у громадян регіону колективного імунітету до інформаційних вірусів, що суттєво зменшить шкідливі наслідки для їхнього психічного здоров'я, спричинених онлайн маніпуляціями, та навчить сприймати відомості не через призму емоцій, а з огляду на внутрішній фільтр критичного мислення, що спонукатиме аудиторію аналізувати та перевіряти повсякденно отримані дані.

Для нас очевидно, що українському суспільству треба допомогти у підвищенні опірності до фейків та пропаганди, що в майбутньому сформує сильне освічене громадянське суспільство з активною позицією, котре є визначальним захистом від нищення державних інституцій та противагом повної узурпації влади в одних «політичних» руках. Пропонований проєкт задіє кваліфікованих спеціалістів-психологів, зокрема викладачів ЗВО, журналістики та інших фахівців, які щоденно аналізують усі новини і події в Україні та світі.

Актуальність соціально-психологічного проєкту. У нашій, як і в інших, країні інформація поширюється миттєво. Тому надважливим є вміння розпізнавати та протидіяти різноманітним інформаційним вірусам. Фактично масові маніпуляції суспільною свідомістю в сучасній Україні пом'якшують численні соціальні суперечності. Від неконтрольованого та небезпечного впливу маніпуляцій страждають не лише цільові аудиторії засобів масової інформації, а й самі медіа. Підґрунтям для виникнення такого явища, як саморегуляція в медіа, є безліч питань і проблем, які підлягали обов'язковому розв'язанню. Термін «саморегуляція» має на меті узагальнення мінімальних правил і принципів етики, доброчесності, достовірності, прав громадянина на повне збереження особистої свободи. Законімірно, що принципи обстоюваного проєкту зосереджені на медіа просторі, а саме на збереженні редакційної свободи, доступу аудиторії до ресурсів, на підвищенні якості медіа інформації і на мінімізації втручання з боку держави, що унеможливить

встановлення несправедливої цензури та допоможе зберегти справжні незалежні ЗМІ.

У цьому проєкті також будуть реалізуватися підходи до подолання проблеми протидії дезінформації, що зводиться до невпинного реагування на вже поширену неправдиву інформацію і до запобігання її негативному впливу на психічне здоров'я та до створення масового інформаційного імунітету наших громадян у часопросторі регіону. *Перший підхід* являє собою «дебанкінг», що полягає у роботі фахівців із різних сфер, які будуть залучатися для спростування брехливих фактів і тверджень, транслюючи при цьому достовірну інформацію з підтвердженнями та аргументаціями. *Другий підхід* функціонує як профілактика зараженню інформаційними вірусами та отримав назву «пребанкінг». Він працює як запобіжник – підготовлює громадян до майбутніх спроб маніпуляцій ще до того, як це відбудеться; передбачає створення коротких відеороликів чи навіть масштабних інформаційних кампаній, які допоможуть людям опанувати вміння виявляти та протистояти маніпулятивним контентам. До прикладу, в аудиторії змальовується взірець типових маніпулятивних технік, при цьому одразу здійснюється їх роз'яснення і спростування, що стимулює розвиток критичного мислення громадян, викличе в них недовіру щодо сумнівної інформації.

Ідея пребанкінгу уможливорює завчасне поінформування зацікавленого народу про ймовірні спроби маніпулювання інформацією та забезпечення його інструментами і засобами для розпізнавання ілюзорних аргументів і свідчень. У такий спосіб передбачається, що українські громадяни стануть більш стійкими до інформаційних вірусів, маніпуляцій та пропаганди з боку зовнішніх і внутрішніх ворогів у майбутньому.

Проект утверджує аргументований погляд, що важливим є саме регіональна інформаційно-аналітична платформа, оскільки кожен регіон України має свої певні особливості у сприйнятті та розумінні актуальної інформації через призму наявних проблем в конкретному географічному сегменті країни. Тим самим фахівці зможуть краще донести інформацію, а модератори під час онлайн трансляцій висвітлити нагальні питання чи зупинитись більш детально на роз'ясненнях і прикладах.

Тип проєкту:

- за масштабом – регіональний;
- за терміном реалізації – середньостроковий;
- за фінансуванням – благодійний, волонтерський;
- за змістом діяльності – соціально-психологічний.

Цільова аудиторія проєкту: дієздатні особи вікової категорії від 20 до 60 років.

Термін реалізації проєкту: грудень 2024 – травень 2025 року.

Мета проєкту: соціально-психологічна та освітня допомога громадянам України, у підґрунті якої перебуває ефективне поширення «дебанкінгу» та «пребанкінгу» на інформаційно-аналітичній платформі регіонального рівня, тобто робота на випередження, транслювання спеціалістами правди, розвінчуючи неправдиві твердження та надаючи населенню достовірні відомості до того моменту, коли інформація з маніпулятивним змістом встигне вплинути на суспільну свідомість.

Стратегічні завдання проєкту:

- а) організувати та провести акції психосоціальної підтримки та допомоги громадянам як ефективний інструмент подолання негативних наслідків маніпуляцій та макіавеллізму, що ширяться різними засобами масової інформації;
- б) сформувати та підвищити у громадян в регіоні стійкий інформаційний імунітет для більш міцного опору до маніпуляцій та методів макіавеллізму, що системно зустрічаються у ворожих до українства засобах масової інформації;

в) навчити доросле населення виявляти та розпізнавати основні патерни дезінформації, що починаються із розуміння того, які саме інформаційні віруси та види маніпуляцій можливі;

г) опрацювати з метою свідомого блокування найпоширеніші техніки маніпуляцій, таких як астротурфінг, підміна контексту, емоційні махінації, а також допомогти населенню в опануванні прийомів ізоляції цих інформаційних вірусів через доступні психологічні практики.

Очікувані результати реалізації проєкту:

1) створення у громадян Західного регіону України колективного імунітету до інформаційних вірусів (опірність до маніпуляцій та макіавеллізму, що ширяться приховано ворожими засобами масової інформації);

2) істотне зменшення спричинених онлайн маніпуляціями шкідливих наслідків для психологічного здоров'я громадян регіону;

3) перегляд пребанкінгових відео, який дасть позитивний результат: відсоток осіб, які зможуть чітко та коректно визначити маніпулятивні техніки, зросте у середньому на 5 – 10 %;

4) ознайомлення і підготовка громадян до розвінчування онлайн маніпуляцій, перш ніж хтось натрапить на шкідливий контент;

5) здатність населення регіону опановувати свої емоції та керувати ними, використовуючи критичне мислення і здійснюючи психологічні зусилля над собою, що буде спонукати кожну особу до аналізу та перевірок озвучених фактів і новин у ЗМІ.

Ресурсне забезпечення проєкту. Задіяні до проєкту фахівці: керівник проєкту, викладачі провідних ЗВО в місті Тернополі, психологи, юрист, журналіст, економіст, соціолог, представники громадянського суспільства, лідери інноваційних думок, ІТ спеціаліст, відеооператор.

Матеріальні ресурси: приміщення для проведення прямих ефірів на інформаційно-аналітичній платформі, меблі, комп'ютер, відеотехніка, фліпчарт, канцелярські товари.

Кошторис витрат

№ з/п	Категорія	Кількість, місяців	Сума оплати, грн
1	Оренда приміщення з меблями	шість	21 000
2	Оплата праці відеооператора з власною відеотехнікою	шість	90 000
3	Оплата праці ІТ спеціаліста з власною комп'ютерною технікою	шість	60 000
4	Реклама в Інтернеті	шість	20 000
5	Канцелярське приладдя (блокноти, ручки, олівці, стікери, папір А4)	з розрахунку на кожну запрошену особу	10 000
6	Фліпчарт та маркери до нього	один прим.	5000
7	Вода	шість одиниць	5472
8	Кава	шість одиниць	5760
9	Чай	шість одиниць	4320
10	Всього за шість місяців з урахуванням двох ефірів на тиждень		15552
Всього			221 552

Етапи впровадження соціально-психологічного проєкту.

Підготовчий етап. Створення робочої групи із реалізації проєкту, розподіл обов'язків, узгодження заходів і термінів їх проведення. Окреслення цілей, завдань і способів їх реалізації, пошук потенційних партнерів та спонсорів.

Формування групи фахівців шляхом підготовки та направлення листів-запрошень, у яких вказані актуальність і важливість соціально-психологічного проєкту, а також те, чому саме цей проєкт буде затребуваним і як саме конкретний фахівець зможе допомогти людям дотримуватись інформаційної гігієни й тим самим продемонструвати свої вміння і компетентності.

Визначення змісту роботи та узгодження основних аспектів плану дій для залучення спеціалістів із різних сфер суспільного виробництва. Формування цільової аудиторії регіональної платформи «ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІМУНІТЕТ УКРАЇНЦІВ» на базі YouTube каналу. Налагодження рекламних роликів через таргетингову рекламу для більшого задіяння аудиторії до перегляду каналу.

Основні *методи реалізації проєкту* полягають в аналізі соціологічних опитувань, проведених щодо того, звідкіля українці найбільше отримують новини. Впровадження періодичних консультативних зустрічей із робочою групою для аналізу медіа новин, визначення рівня маніпуляційних впливів і того, які саме макіавеллістські методи були використані, обґрунтування стратегії розвінчування фейків і доцільних способів подолання наслідків такого впливу на психічне здоров'я і формування активної громадянської позиції людей у регіоні. Тут важливим є *метод інформування* – поширення інформації про платформу, створену на YouTube каналі, через таргетингову рекламу в ЗМІ, рекламу в телеграм каналах, у блогах інфлюенсерів, журналістів і фахівців, які будуть задіяватися до трансляцій.

Матеріально-технічний етап. Складання кошторису витрат, підготовка до зйомок та оснащення аудіо- і відеотехнікою у студії, реєстрація на YouTube та створення інформаційно-аналітичної платформи. Розповсюдження відомостей про день і час проведення онлайн трансляції роботи платформи із залученням фахівців з конкретної сфери для більш глибокого й усебічного аналізу новин з метою виявлення маніпуляцій, що спотворюють сприйняття громадянами актуальної для них інформації.

Практико-психологічний етап реалізації проєкту. Визначення кола новин, які будуть висвітлені та проаналізовані на першій зустрічі робочої групи під час онлайн трансляції. Окреслення завдань координатора проєкту (передусім здійснювати моніторинг запитів, питань та зауважень під час трансляції). Онлайн трансляції зустрічей фахівців і керівника проєкту, що підлягають обов'язковому збереженню на каналі YouTube для цілодобового доступу мешканців регіону і що будуть проводитися двічі на тиждень. Для більш глибокого й детального аналізу новин, які турбують громадськість, буде створено офіційну сторінку та електронну поштову скриньку керівника проєкту – юриста і психолога в одній особі Божко Катерини. Тому аудиторія буде мати зворотний зв'язок зі спеціалістом і зможе задавати свої питання, надсилати посилання на інформаційні новини, які викликають громадський осуд чи обурення, врешті-решт задіявати конкретних фахівців на наступних зустрічах.

Моніторинг та оцінка повноти реалізації проєкту. Моніторинг соціально-психологічного проєкту буде здійснюватися шляхом контролю за своєчасним і поетапним виконанням поставлених завдань і заходів, необхідних для якісного його проведення. Критеріями оцінювання реалізації проєкту будуть:

– кількість переглядів регіональної інформаційно-аналітичної платформи «ІНФОРМАЦІЙНИЙ ІМУНІТЕТ УКРАЇНЦІВ» на базі YouTube каналу;

– чисельність людей, які під час роботи платформи брали активну участь в обговореннях, висловлювали свої коментарі та ставили проблемні запитання;

– кількість електронних повідомлень від аудиторії після онлайн трансляцій на платформі з пропозиціями та побажаннями розглянути на наступному ефірі конкретну новину або інформацію, що свідчить про їх правдиву зацікавленість;

– онлайн анкетування цільової аудиторії проєкту щодо якості результатів розгляду на ефірах маніпулятивних новин, висновків запрошених експертів і користь для опитуваного.

Висновки до проєкту. Впровадження запропонованого соціально-психологічного проєкту є програмою та ефективним інструментом, що підвищить рівень опірності українських громадян до маніпуляцій та макіавеллізму, котрі ширяться ворожими засобами масової інформації. Водночас населення регіону, отримуючи знання з допомогою задіяння механізму «пребанкінгу», що працює як запобіжник і не допускає зараження інформаційними вірусами, стане більш резистентним до фейків, пропаганди і маніпулятивних новин. Це, хоча й локально, сприятиме становленню сильного, мобілізованого громадянського суспільства в Україні зі стійким інформаційним імунітетом, яке зможе тримати в «кайданах» державну владу, як це й повинно бути у справжній демократичній країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бердяєв М. О. Парадокс брехні. *Психологія і суспільство*. 2014. № 4. С. 20-23.
2. Божко К. І. Макиавеллізм та маніпуляція як споріднені феномени психосоціального впливу. *Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії*: мат. II всеукр. н.-пр. конф. молодих учених, 30 квітня 2024 р. Тернопіль, 2024. С. 179-182.
3. Божко К. І. Психологічні закономірності маніпулятивних технологій у просторі ЗМІ. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації*: мат. III міжнародної н.-пр. конф., 01 листопада 2024 р. Тернопіль, 2024. С. 167-170.
4. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Ірпін, 2009. 1736 с.
5. Гребінь Н. В. Чинники схильності особистості до маніпуляції у міжособовій взаємодії: теоретичний аспект. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2015. №1. С. 82-89.
6. Лойко В. В. До питання маніпуляції суспільною свідомістю у політичному дискурсі ЗМІ. *Вісник Житомирського державного університету*. 2011. № 57. С. 179-181.
7. Місяць Н. Психологічна природа мовленнєвого маніпулювання. *Прийшівський університет у Пришеві, Словаччина*. Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove. (дата звернення 14.06.2024). URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Misiats.pdf>
8. Фурман А. В. Психокультура української ментальності: 2-е наук. вид. Тернопіль: ВЦ НДІ МЕВО, 2011. 168 с.
9. Фурман О. Є. Взаємоспричинення парадигм, стратегій, класів і методів соціально-психологічного впливу. *Психологія і суспільство*. 2019. № 2. С. 44-65. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.02.044>
10. Фурман (Гуменюк) О. Є. Психологія впливу: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2003. 304 с.
11. Фурман О. Є. Психологічний вплив у соціокультурному часопросторі. *Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах / упоряд. відп. ред., перекл. А. В. Фурман*. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. Т. 4. С. 220-258.
12. Чалдини Р. Психологія впливу: оновл. та доп. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 608 с.
1. Berdiaiev, M. O. (2014). Paradox brekhni [The paradox of lying]. *Psykhohiia i suspilstvo – Psychologia et societas*, 4, 20-23 [in Ukrainian].
2. Bozhko, K. I. (2024). Makiavelizm ta manipulsia yak sporidneni fenomeny psykhosotsialnogo vplyvu [Machiavellianism and manipulation as related phenomena of psychosocial influence]. *Osobystist i suspilstvo: psykhosotsialni vymiry kovitalnoi vzaïemodii*: mat. II vseukr. n.-pr. konf. molodykh uchenikh, 30 kvitnia. 2024 r. Ternopil. P. 179-182 [in Ukrainian].
3. Bozhko, K. I. (2024). Psykhologichni zakonomirnosti manipuliativnikh tekhnologii u prostori ZMI [Psychological patterns of manipulative technologies in the media space]. *Psykhosotsialni resursy osobystynogo ta cotsialnogo rozvytku v epokhu globalizatsii*: mat. III mizhnarodnoi n.-pr. konf. 1 listopada 2024 r. Ternopil. P. 167-170 [in Ukrainian].
4. Busel, V. T. (2009). Velykyi tлумachnii slovnyk sychasnoi ukrainskoi movy [The Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language]. (dod., dopov. ta CD) / uklad. i golov. red. V.T. Busel. Irpin. 1736 p. [in Ukrainian].
5. Hrebin, N. V. (2015). Chynnyky skhynosti osobystosti do manipulsii u mizhosobovii vzaïemodii: teoretychnyi aspekt [Factors of personality predisposition to manipulation in interpersonal interaction: theoretical aspect]. *Naukovyi chasopys Natsionalnogo pedagogichnogo universytetu imeni M. P. Dragomanova*. 1, 82-89 [in Ukrainian].
6. Loiko, V. V. (2011). Do pytannia manipulsii suspilnoiï svidomistiu u politychnomu dyskursi ZMI [On the issue of manipulation of public consciousness in the political discourse of the media]. *Visnyk Zhytomyrskogo derzhavnogo universytetu*. 57, 179-181 [in Ukrainian].
7. Misiats, N. (2024). Psykhologichna pryroda movlennievogo manipuliuvannia [The psychological nature of speech manipulation]. *Priashivskiy universytetu u Priashevi. Slovachchyna*. Data zvernennia 06/14/2024. [in Ukrainian]. URL: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Misiats.pdf>
8. Furman, A. V. (2011). Psykhokultura ukrainskoi mentalnosti [Psychoculture of the Ukrainian mentality]. Ternopil: Ekonomichna dumka. 168 p. [in Ukrainian].
9. Furman, O. Ye. (2019). Vzaïemosprychynennia paradygmy, strategii, klasiv i metodiv sotsialno-psykhologichnogo vplyvu [Intercausation of paradigms, strategies, classes and methods of socio-psychological influence]. *Psykhohiia i suspilstvo – Psychologia et societas*, No. 2, 44-65 [in Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.02.044>
10. Furman (Humenyuk), O. Ye. (2003). Psykhologii vplyvu: monografiia [Psychology of influence: monograph]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 304 p. [in Ukrainian].
11. Furman, O. Ye. (2021). Psykhologichni vplyv u sotsiokulturnomu chasoprostori [Psychological influence in sociocultural time space]. *Systema suchasnykh metodologii: khrestomatia u 4 tomakh / uporiad. vidp. red., perekl. A. V. Furman*. Ternopil: ZUNU, T. 4. P. 220-258 [in Ukrainian].
12. Chaldini, R. (2023). Psykhologiiia vplyvu: onovl. ta dop. [Psychology of influence: updated and supplemented]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub "Klub Simeinogo Dozvillia". 608 p. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

БОЖКО Катерина Ігорівна.

Макіавеллізм і маніпуляція як споріднені психосоціальні феномени.

У статті досліджено основні причини зародження та формування макіавеллізму і маніпуляції як явищ психосоціального впливу в суспільстві. Проаналізовано логосфію понять «маніпуляція», «маніпулятор» та «макіавеллізм», що уможливило здійснення порівняльно-історичного аналізу внутрішньої природи цих явищ у контекстах взаємозв'язку первинних і вторинних чинників соціалізації особи, гендерних особливостей і дії та вікового фактору, що є передумовою для формування стійкої тенденції до маніпулювання та проявів макіавеллізму. Обґрунтовано феноменальну спорідненість макіавеллізму та маніпуляції, які віддзеркалюються у психосоціальному впливі на оточуючих, походять з глибинного ества людських стосунків і сутнісно становлять нестримне бажання контролювати життєві ситуації чи то здобути користь від об'єкта контактування. Вивчено головні психічні розбіжності між макіавеллізмом та маніпуляцією, висвітлено найпоширеніші способи обманного впливу на навколишніх, зокрема емоційні та психологічні прийоми задля досягнення маніпулянтном очікуваного результату, водночас аргументовано, що макіавеллізм являє собою систему спрямованих дій – махінацій, планів і маневрів, котрі чітко націлені на здобуття визначених цілей. Розглянуто особливості прикладного застосування механізму «Вікно Овертона», яке встановлює чіткі кордони трансляції дозволеної інформації та ідей. Здійснено рефлексію зазначеної концепції, яка має визначальну значущість у становленні загальнонаціональної політики та державності в цілому, позаяк публічно оприлюднює і трактує ті чи інші окремі проблеми, а інші – замовчуються. Доведено, що формування індивідуальної тенденції до маніпуляції та макіавеллізму в конкретної особи зумовлене не однією якоюсь умовою, а взаємопов'язаним комплексом зовнішніх факторів та внутрішніх чинників, котрі супроводжують людину упродовж життя. Водночас запропонований соціально-психологічний проєкт має на меті здійснити роботу на попередження негативного впливу маніпуляції на психіку громадян, що передбачає освітню підтримку, розвінчування міфів і неправдивих тверджень, надання достеменної інформації, перед тим як фейки встигнуть позначитися на спільній свідомості українців.

Ключові слова: український соціум, психосоціальний вплив, взаємодія, міжособисті стосунки, маніпуляція, макіавеллізм, маніпулятивна поведінка, психологічні техніки, «Вікно Овертона», соціалізація, гедоністичні блага, гендерні відмінності, дебанкінг, пребанкінг.

ANNOTATION

Kateryna BOZHKO.

Machiavellianism and manipulation as related psychosocial phenomena.

The article examines the main reasons for the emergence and formation of Machiavellianism and manipulation as phenomena of psychosocial influence in society. The logosophy of the concepts of “manipulation”, “manipulator” and “Machiavellianism” is analysed, which made it possible to carry out a comparative-historical analysis of the internal nature of these phenomena in the context of the relationship between primary and secondary factors of socialisation of a person, gender characteristics and actions, and the age factor, which is a prerequisite for the formation of a stable tendency to manipulation and manifestations of Machiavellianism. The phenomenal kinship of Machiavellianism and manipulation, which is reflected in the psychosocial influence on others, originates from the deep nature of human relationships and essentially constitutes an uncontrollable desire to control life situations or to benefit from the object of contact, is substantiated. The main mental differences between Machiavellianism and manipulation are studied, and the most common methods of deceptive influence on others are highlighted, in particular emotional and psychological techniques for the manipulator to achieve the expected result. At the same time, it is argued that Machiavellianism is a system of directed actions – machinations, plans and manoeuvres, which are clearly aimed at achieving specific goals. The features of the applied application of the Overton Window mechanism, which establishes clear boundaries for the transmission of permitted information and ideas, are considered. The above-mentioned concept is reflected, which is of decisive importance in the formation of national policy and statehood as a whole, since it publicly reveals and treats certain individual problems, while others are silenced. It has been proven that the formation of an individual tendency to manipulation and Machiavellianism in a particular person is not due to one condition but to an interconnected complex of external factors and internal factors that accompany a person throughout life. At the same time, the proposed socio-psychological project aims to carry out work to prevent the negative impact of manipulation on the psyche of citizens, which involves educational support, debunking myths and false statements, and providing reliable information before fakes have time to affect the collective consciousness of Ukrainians.

Keywords: *Ukrainian society, psychosocial influence, interaction, interpersonal relationships, manipulation, Machiavellianism, manipulative behaviour, psychological techniques, “Overton Window”, socialisation, hedonic benefits, gender differences, debanking, prebanking.*

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Оксана ФУРМАН,
д. психол. н., проф. Тетяна ЩЕРБАН.**

**Надійшла до редакції 23.01.2025.
Підписано до друку 05.02.2025.**

Бібліографічний опис для цитування:

Божко К.І. Макіавеллізм і маніпуляція як споріднені психосоціальні феномени.

Психологія і суспільство. 2025. № 1. С. 147-157. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2025.01.147>